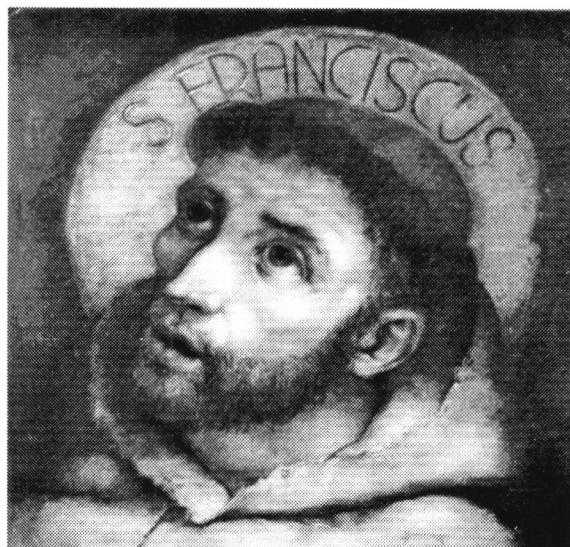

**Základní kurs
o františkánském
misionářském
charismatu**

**Prorocká kritika
společenských
systémů z
františkánského
pohledu**

**Učební list 21
1. díl
Kapitalismus**

Impressum

Copyright a vydavatel originálu:

Internationales Leitungsteam des CCFMC
Druhé přepracované vydání podle návrhů
Mezinárodního kongresu CCFMC v Assisi 1994

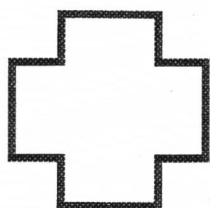
Překlad:

Ing. Eduard Mayer

Redakce, vydavatelství a copyright českého překladu:

Ing. Jiří Tůma - alverna,
Praha 6

Obsah

Prorocká kritika společenských systémů z františkánského pohledu

Díl 1 - Kapitalismus

Z pramenů

Bůh nebo mamon

A. Úvod

B. Přehled

C. Informace

I. Kapitalismus

1. Podstata kapitalismu

- 1.1. Síla peněz
- 1.2. Vědecko-technická revoluce a její vliv na svět práce
- 1.3. Neoliberalismus - kapitalistické myšlení
- 1.4. Katastrofální následky
- 1.5. Nové politické a hospodářské organizační formy
- 1.6. Krize civilizace

2. Kritika kapitalismu

- 2.1. Kritika zevnitř
 - kapitalismus jako ideologie
 - svoboda a neoliberalismus
- 2.2. Zásadní kritika
- 2.3. Společensko-etická kritika z pozice církve
- 2.4. Teologická kritika
- 2.5. Prorocká kritika

Díl 2 – Marxismus

II. Marxismus

1. Co je to marxismus?

1.1. Karel Marx

- setkání s Bedřichem Hegelem, hegelíany a tím s německým idealismem
- přátelství s Bedřichem Engelsem

1.2. Formace marxismu

- Marx ranného období
- pozdní či „zralý“ Marx
- komunismus (Lenin, Mao, Tito, Castro,...), zvaný též „východní marxismus“
- „Západní marxismus“
- duchovní hnutí, ovlivněná Marxem
- marxismus v rozvojových zemích
- teroristická uskupení, odvolávající se na marxismus

1.3. Souhrnný popis marxismu

2. Kritické poznámky

2.1. Marxismus jako dědictví humanismu

2.2. Marxismus jako sociální teorie

2.3. Marxismus jako filosofie dějin

2.4. Marxismus jako politický systém myšlení v zemích ovládaných komunismem

2.5. Marxismus jako biblická eschatologie

2.6. Marxismus a františkánská rodina

III. Františkánský postoj vůči politické a hospodářské moci

1. František a Klára a politicko-ekonomický konflikt

1.1. Systém moci

1.2. Systém peněz

2. Spravedlnost a svoboda jako ústřední františkánský zájem

2.1. Svoboda

2.2. Spravedlnost

2.3. Františkánské hnutí - zárodek nové politické kultury

- společnost vzájemnosti
- význam zvláštního a jedinečného
- františkánské pojetí člověka
- nové poznání
- společné sebevědomí

D. Cvičení

E. Použití

F. Seznamy

Bůh nebo mamon

V době svatého Františka nesmírně vzrostla moc peněz a téměř zatlačila Boha života. Bůh nebo peníze – o to se zde jednalo! František zvolil Boha a peníze zcela odmítl.

Jednou položil nějaký návštěvník peníze na oltář v kapli Porciunkule. Když jeden bratr spatřil peníze na tak posvátném místě, vzal je a položil je na okenní rám. Ale jiný bratr je odtud vzal a donesl je Františkovi.

Františka to velice rozzlobilo. Chtěl vědět, kdo tyto peníze položil na okenní rám. Bratra, který se přihlásil, se zeptal: „Proč jsi to udělal? Nevěděl jsi, že nechci, aby bratři peníze nejen neužívali, ale aby se jich ani nedotýkali?“

Když to bratr uslyšel, sklonil hlavu, padl na kolena, vyznal svoji vinu a prosil ho, aby mu stanovil pokání. Světec mu rozkázal, aby vynesl peníze z kostela ven v ústech a pak je položil na trus osla. Měl pocítit všemi smysly, že mrva je mrva!

(Podle AP 30)

Procesy změn

V lidských dějinách odjakživa probíhaly změny. V současnosti však prožíváme období, kdy změny probíhají stále rychleji a stávají se stále nepřehlednějšími. Na zemi neexistuje kout, který by tím nebyl zasažen, ani společenská oblast, která by toho byla uchráněna. Tuto novou skutečnost se pokoušíme popsat mnoha pojmy: Jestliže chceme zdůraznit skepsi, se kterou se setkáváme v racionálním myšlení, ve vědě a technice, hovoříme např. o „postmoderně“ (srov. UL 14). Nebo se zřetelem na dnešní možnosti informací a komunikace, vytvářené celosvětovými sítěmi, které nás vzájemně přivádějí blíže, se hovoří o „globální vesnici“. Při větší hospodářské orientaci se hovoří o „světovém trhu“ a pod. Především se však mluví o „globalizaci“, čímž se popisuje skutečnost, že zcela určitá forma hospodářského chování dosáhla celosvětové platnosti: kapitalismus, který - tak je to požadováno! - nesmí být rozředován žádnými sociálními řídicími mechanismy. V Latinské Americe se této variantě kapitalismu říká „neoliberalismus“, jinde „svobodné tržní hospodářství“ nebo „manchesterský kapitalismus“.

V tomto Učebním listě chceme ukázat, že kapitalismus, neoliberalismus a svobodné tržní hospodářství jsou modloslužbou. Biblický Bůh, podle kterého se řídí František a Klára, je Bohem života. Stojí vždy na straně těch, jejichž život je ohrožen. Víru v tohoto Boha je možné žít jedině na straně chudých a v solidaritě s nimi a s diskriminovanými lidmi.

Kapitalismus se může neomezeně šířit teprve po rozpadu socialistických systémů. Komunismus nepochybně zotročoval svým způsobem člověka i přírodu, to lze dnes jen ztěží možné zpochybňovat. Přece však svou pouhou existencí bránil kapitalismu, aby plně rozvinul svoji nelidskost. Marxismus, který Lenin a Stalin částečně dále rozvinuli a částečně zfalšovali, podával důkladnou kritiku kapitalismu. V něm viděli mnozí chudí a spodní sociální vrstvy po dlouhou dobu jedinou alternativu ke kapitalismu.

Proto mnozí lidé, především v tzv. zemích třetího světa (rozvojových zemích) prožívali zhroucení komunismu jako konec svých nadějí.

Chceme-li stát spolu s Františkem a Klárou na straně chudých a vyděděných, musíme se vypořádat i s Karlem Marxem a jeho působením. Co na tom bylo špatné? Proč musel komunismus ztroskotat? Co zůstává správné? Je marxismus skutečně v koncích?

Vnucuje se nám celá řada otázek.

Pro důležitost obou těchto témat a s nimi související rozsah látky jsme tento učební list rozdělili na část 1 - „kapitalismus“ a část 2 - „marxismus“.

Na tomto místě připomínáme, že františkánskou odpověď na oba tyto systémy, jakož i cvičení, použití a seznamy můžete najít v části 2.

Otázky současnosti

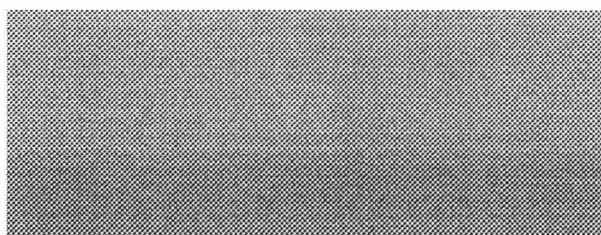
Tento učební list pojednává o krajně obtížných otázkách naší doby, o hospodářství a politice, o dvou protikladných hospodářských soustavách a o příslušné františkánské odpovědi. Začneme několika definicemi různých forem hospodářského pořádku.

V prvním díle tohoto UL, v části 1, se budeme zabývat kapitalismem, který se dnes celosvětově prosadil (globalizace). Postupně popíšeme, jak se moc, pocházející z peněz, rozšiřuje na všechny oblasti života; jak se věda a technika stávají rukojmím peněz; a jak je v té souvislosti práce znavena racionality; popíšeme filosofické myšlení, které za tím vším stojí; zhoubné následky, z toho vyrůstající; politické a hospodářské organizační struktury, vznikající ze skutečnosti globalizovaného trhu: jedním slovem civilizační krizi, která zachvátila celý svět.

Po tomto popisu podrobíme kapitalismus rozsáhlé kritice: začneme sebekritikou kapitalistů samých, následně uvedeme kritiku z vnějšku - zásadovou, sociálně-etickou, teologickou a prorockou, při které se přirozeně uplatní i františkánské reflexe.

Část 2 tohoto UL, tedy jeho druhý díl, pak pojednává o marxismu, který od poloviny 19. století stojí proti kapitalismu. Po krátkém životopise K. Marxe popisujeme různé formy marxismu: ranného Marxe, zralého Marxe, marxismus-leninismus, západní marxismus, samostatné myšlenkové proudy ovlivněné marxismem a konečně zvláštní marxismus latinsko-amerických zemí. Ptáme se, co mají tyto různé formy marxismu společné. I zde je nutná kritika různých oblastí mnohotvárného marxismu: marxistický humanismus, sociální teorie resp. marxistická metoda, marxistický světový názor, marxistický stát, biblické dědictví a falešná kritika marxismu. Také zde zdůrazníme na závěr františkánská hlediska.

Závěrem chceme vyvodit důsledky pro poslání františkánské rodiny dneška a to přímo ze způsobu, jak František a Klára zacházeli s mocí a penězi a jak spojovali spravedlnost se svobodou. Z toho by měl vyrůst zárodek nové kultury.

Hospodářské otázky

V tomto učebním listu ve značném rozsahu budeme zabývat hospodářskými otázkami. „Hospodařit“ znamená původně „obstarávat“, „obsluhovat“, „někomu opatřit zboží“. Slovo „ekonomie“ je řeckého původu a dalo by se přeložit jako „domácí pořádek“. Je jím míněno zachovávání všeho, co patří k dobré správě domu: opatření životně důležitých prostředků pro dům a jejich optimální správu. Z rodinného domu se již dávno stala obec, stát, společenství národů, dokonce celý svět. A z péče o pravidla správy domu se stalo učení, společenská věda, která skrz na skrz poznamenává život jednotlivce i společnosti.

„Domácí řád“, resp. hospodářský řád, který jednotlivé státy či společenství národů přijímají, je v každém případě dílo lidské, resp. otázka politické vůle. Podle toho rozlišujeme:

- **„Plánované hospodářství“:** stát sám plánuje, řídí a kontroluje hospodářské chování. Tento pořádek platil v komunistických státech.
- **„Tržní hospodářství“:** Rozhodujícím prvkem hospodářského chování je konkurence zboží a výkonů. Tento pořádek si nárokuje v současné době všeobecnou platnost.
- **„Sociální tržní hospodářství“:** Konkurence zboží a výkonů je řízena státem, aby se zabránilo nespravedlnostem trhu nebo, aby se tyto nespravedlnosti urovnaly. Dnes se často připojuje označení „*ekologické*“. Tím je míněna kompetence státu zasahovat v zájmu přírody či uchování stvoření.
- **„Svobodné tržní hospodářství“:** Konkurence zboží a výkonů nesmí podléhat žádným státním pravidlům nebo zákonům. Když se toto pojetí podpoří filosoficky, hovoří se - především v Latinské Americe - o „*neoliberalismu*“, neboť jeho základem je naprostá svoboda jednotlivce. V Evropě se používá označení „*manchesterský liberalismus*“, podle anglického města Manchester, kde byla na počátku 19. století podporována „volná souhra hospodářských sil bez jakýchkoli státních zásahů do vnějšího i vnitřního pořádku (teorie volného obchodu)“.¹ Nebo se hovoří o „*neodarwinismu*“, protože zákon silnějšího, který podle Ch. Darwina (+1882) určuje vývoj, je přenášen i na hospodářské chování.
- **„Kapitalismus“:** Pod pojem „kapitalismus“ lze shrnout všechny shora uvedené hospodářské řády. Tím je zdůrazněn význam, který má kapitál, zvláště ve formě peněz, ve všech oborech. „Plánované hospodářství“, které se obvykle klade do protikladu ke kapitalismu, je vlastně také „kapitalismus“, ale kapitál vytváří stát, resp. mocenské síly, které se mohou všemožnými způsoby obohacovat. O „regulovaném kapitalismu“ hovoříme v souvislosti se „sociálním tržním hospodářstvím“ a o „divokém kapitalismu“ v souvislosti s tzv. „manchesterským kapitalismem“.

¹ citace z Meyersova konverzačního lexikonu

Kapitalismus

I.

Podstata kapitalismu

I.

V roce 1990 dochází ve Východní Evropě ke zhroutilí komunismu a s ním spojenému socialistickému hospodářskému pořádku (= plánovanému hospodářství). Napjatý vztah obou velmocí s jejich rozdílnými společenskými a hospodářskými modely se rozplývá (Spojené Státy a Sovětský Svaz). Od té chvíle se může divoký kapitalismus rovnoměrně šířit do celého světa. Proto se hovoří o globalizaci kapitalismu.

Síla peněz

I.1

Základní postoj kapitalismu je v konečném důsledku pravým opakem toho, co by hospodářství resp. ekonomie měly splňovat. Úkolem ekonomie jako takové je uspokojování základních potřeb lidí a zajišťování blahobytu a sociálních jistot pro každého. Místo toho se kapitalismus soustřeďuje na hromadění peněz, na rozmnožení peněz (= akumulace kapitálu). V posledních desetiletích došlo v celém světě k obrovskému přerozdělení bohatství. Peníze se hromadí v nepředstavitelném množství v rukách jednotlivců. Tak v roce 1996 přesahuje bohatství 358 miliardářů (jednotlivců!) souhrnné příjmy chudých zemí. V bohaté zemi jako je Německo žije 7,5 milionů chudých, z toho 900 000 bezdomovců. Jak nesmyslné může být toto hromadění peněz je vidět především v oblasti sportu. Severoamerický basketbalista Shaquille O'Neil vydělal podle smlouvy v pouhých sedmi letech 127 milionů dolarů, v čemž nejsou zahrnuty příjmy z reklam. Prezident Clinton, který jistě nemusel třít bídu, by musel být 600 let prezidentem Spojených Států, aby si přišel na výdělek S. O'Neila za sedm let. Američan by při zákonem stanovené minimální mzdě 5,15 USD musel pracovat 10 735 let, aby si vydělal jako S. O'Neil za sedm let. O'Neil vydělává 4 500 dolarů za minutu resp. 350 000 dolarů za týden (z Tages-Anzeiger; Zürich, 28. 10. 1996, oddíl Ekonomika, str. 29).

Co se na tomto jediném příkladě jeví jako nesmyslné, patří k nejnítěrnější podstatě kapitalismu. Nejdůležitějšími aktivními činiteli kapitalismu jsou velké mnohonárodní koncerny, velké banky a úvěrové instituty, na příklad Mezinárodní měnový fond a Světová banka. Tyto instituce byly původně založeny k tomu, aby poskytovaly chudým zemím podíl na bohatství rozvinutých zemí. Postupem času došlo k pravému opaku:

staly se nástrojem vykořisťování. Za úvěry, poskytnuté chudým zemím, musely rozvojové země platit takové úroky, že součet splátek brzy několikanásobně převýšil úvěry. Státům je vnucován neoliberální hospodářský program jako podmínka poskytnutí úvěru: Privatizace všech státních podniků a plné otevření trhu. Státy se musí přizpůsobovat pohybům mezinárodního toku peněz. V konečném důsledku jde tedy o napojení národních ekonomik na všeobecné trendy mezinárodního trhu. Takovým způsobem se hospodářství stále více vzdaluje možnostem regulačních zásahů státu. Bývalý prezident Zambie, Kenneth Kaunda, v roce 1996 ostře kritizoval na sympoziu v Rakousku úvěrovou politiku Světové banky a průmyslových zemí. Krizi zadluženosti nazval lidskou tragédií. „Není to jen ekonomická záležitost nebo čistě technická otázka. Je to lidská tragédie a tento lidský rozměr si musíme uvědomit. Lidé umírají. Děti umírají. Jsou občanské války. Ve všech afrických zemích na jih od Sahary dochází k rozpadu sociálních a politických struktur. Mnohé z toho, zajisté ne všechno, ale mnohé z toho zavinila krize zadluženosti.

Zadlužení je určitým druhem otroctví. Je to nejtvrďší forma otroctví. Již ve Starém zákoně se tato forma zakazovala. V knize Deuteronomium Starého zákona je napsáno: „Když tvůj bratr zchudne, máš mu půjčit, ale nepožadovat úrok; jako zástavu za jeho dluh nemáš požadovat jeho šaty nebo věci, které potřebuje k životu“.

Nikdo nesmí vzít jako zástavu mlýn nebo horní mlýnský kámen, neboť by tím vzal do zástavy život samotný. Mlýnář potřebuje mlýnský kámen k svému holému přežití. Dnes potřebuje Afrika své rezervy k holému přežití. Věřitelé Afriky berou životy Afričanů jako zástavu. V Rakousku bylo zrušeno otroctví v roce 1783. Dnes apelujeme na lidi v Rakousku, aby s námi přijali boj proti modernímu otroctví. Tento boj bude veden v Londýně, Washingtonu a ve Frankfurtu. Ale také ve Vídni. V ohnisku tohoto boje bude Afrika.“

Na závěr Kaunda poznamenává: „Prostí lidé se zlobí, když zjistí, že mezi roky 1990 a 1993 šlo 57 % dvoustranných půjček a nevratných podpor Africe zcela mimo tento kontinent a skončilo v pokladnách bohatých věřitelů.

Prostí lidé se diví, když slyší, že tak chudá Afrika je dost bohatá na to, aby dávala MMF (Mezinárodnímu měnovému fondu) peníze. Podle zprávy British Debt Crisis Network zaplatily africké země v r. 1993 MMF asi o 350 mil. USD více, než od něj přijaly. Souhrnná zadluženost afrických zemí na jih od Sahary vzrostla na téměř 220 miliard dolarů. To je více než tři čtvrtiny ročních příjmů této oblasti a téměř 2,5 násobek výnosu exportu. To znamená, že Afrika pracuje pro své věřitele, ne pro sebe“ (K. Kaunda, 12. února 1996).

Ekonomicko-politická moc světa se koncentruje do rukou 500 největších koncernů a velkých bank. Tato koncentrace je ještě zřetelnější, když uvážíme, že ze dvou set největších nadnárodních společností má 176 společností svá sídla v pouhých šesti zemích, kde uskutečňují 90% svých obrátů (v pořadí: 62 podniků v Japonsku = 40% celkového obrátů; 53 podniků v USA = 25,4%; 23 v Německu = 10%; 19 ve Francii = 7,3%; 11 ve Velké Británii = 3,5% a 8 ve Švýcarsku = 3,1%). Tyto společnosti rozhodují o osudu světa v daleko větší míře, než jednotlivé vlády.

Ještě větší roli hraje malá skupina bezohledných finančních magnátů, kteří stahují peníze z bohatých i chudých zemí a řídí finanční toky tak, že finanční prostředky pak chybějí tam, kde je příslušný stát potřebuje k plnění svých úkolů. K takovýmto spekulacím je používáno 98,4% celosvětového objemu peněz (zdroj: Banka pro mezinárodní platební rovnováhu, podle Duchrowa). Francouzský prezident Chirac označil tyto oligarchy jako „Aids světového hospodářství“.

Politika států v důsledku tohoto vývoje není již dávno svobodná a nezávislá. Je řízena především nadnárodními koncerny, velkými bankami, úvěrovými instituty a oligarchy a

to jak v chudých zemích, tak v bohatých. Tyto organizace však nemají zájem uvolňovat peníze do oblastí, které neslibují zisk: do zdravotnictví, vzdělávání, programů vytváření pracovních příležitostí ... Penězům a ziskosti je obětováno vše: Člověk neznámá nic, jeho pracovní síla je dalekosáhle vylučována z výrobního procesu; příroda rovněž neznámá nic, existenční zásoby (příroda, suroviny) jsou systematicky ničeny.

„Dvě stě největších“ na světě (údaje z roku 1995)

Stat	Počet společností	Obrat (mld. USD)	Zisk (mld. USD)	Podíl z 200 společností na celosvětovém obratu zisku	
Japonsko	62	3 196	46,0	40,7	18,3
USA	53	1 998	98,0	25,4	39,2
Německo	23	786	24,5	10,0	9,8
Francie	19	572	16,0	7,3	6,3
Velká Británie	11	275	20,0	3,5	8,0
Švýcarsko	8	244	9,7	3,1	3,9
Jižní Korea	6	183	3,5	2,3	1,4
Itálie	5	171	6,0	2,2	2,5
VB/Nizozemí	2	159	9,0	2,0	3,7
Nizozemí	4	118	5,0	1,5	2,0
Venezuela	1	26	3,0	0,3	1,2
Švédsko	1	24	1,3	0,3	0,5
Belgie/Nizozemí	1	22	0,8	0,3	0,3
Mexiko	1	22	1,5	0,3	0,6
Čína	1	19	0,8	0,2	0,3
Brazílie	1	18	4,3	0,2	1,7
Kanada	1	17	0,5	0,2	0,2
Celkem	200	7 850	251,0	100,0%	100,0%
Svět celkem		25 223		31,2%	

Vědecko-technická revoluce a její vliv na svět práce

1.2

Tím, že kapitalismus disponuje potřebnými penězi, může si podmanit vědu a techniku. Všude se zavádějí počítače, skoro vše se automatizuje, pomocí faxu a e-mailem se mohou bleskově vyměňovat informace, k štěpení jádra přistupuje jaderná fúze², technika zasahuje do všech životních procesů, ba dokonce do dědičné podstaty (geny), laserová a kosmická technika otevírá netušené možnosti ... Také na poli služeb a volného času přivodily nové technologie naprostý obrat. Proto se hovoří dokonce o vědecko-technické revoluci (srov. UL 24).

² jaderná reakce, která vede ke tvorbě těžších atomových jader z lehčích při současném uvolnění energie

To vše mělo za následek všestranné přetvoření pracovních a výrobních vztahů. Vedení moderního podniku má na zřeteli pouze jediné: Jak dokážeme s menšími náklady vyrobit více a lepší výrobky (= racionalizace). Vyjádřeno jinak: Stroje jsou levnější, než pracovní síly, takže pryč s pracovní silou. Jen takto, říká se, může být zajištěna konkurenceschopnost a přežití podniku.

Jen vysoce kvalifikovaní odborníci mají dobré příležitosti na pracovním trhu a dostávají též vysoké platy. Mohou se chopit vlastní iniciativy v zaměstnání a disponují odpovídající velkou kupní silou. Naproti tomu pracovníci, kteří nejsou vyslovenými specialisty, se ve stále větší míře stávají nadbytečnými a dostávají se do dlouhodobé nezaměstnanosti. Jeremy Rifkin, autor knihy „Konec práce“, se domnívá, že směřujeme k budoucnosti s 80% nezaměstnanými. Tato předpověď platí samozřejmě pro průmyslové země, ve kterých existovala dlouhé období téměř úplná zaměstnanost.

Takto se globalizuje situace, která byla dosud běžná v zemích tzv. Třetího světa. Na druhé straně jsou převáděny pracovní síly z rozvinutých zemí do chudých zemí. Chudé země se tak stávají „zeměmi s nízkými mzdami“: Šaty, auta, počítače a jiné stroje, účetnictví a sekretářské práce se vyrábějí, příp. provádějí pro bohaté firmy v rozvinutých zemích. Tak vzniká nová forma kolonizace.

Jiným hlediskem je vymezení celých zemí a oblastí, které nemají ani peníze ani techniku, aby dodaly na trh srovnatelné výrobky. Kvůli nedostatečné kvalitě jsou výrobky ze zemí Třetího světa neschopné konkurence, proto nepřinášejí zisk a tím vzrůstá závislost na bohatých zemích. Začarovaný kruh se uzavírá: Tyto státy si nemohou koupit novou techniku a vzhledem k malým vyhlídkám na zisk nedostanou ani žádné peníze ze zahraničí, takže nemohou vyrábět ani více, ani lépe. Lidé v těchto zemích jsou společensky, politicky a hospodářsky vyřazeni ze systému.

Technika a stroje dneška vyžadují navíc specializované znalosti. Proto se informace, vzdělání a věda považují také za „výrobní prostředky“: staly se dokonce důležitějšími, než vlastnictví pozemků, továren a strojů. Kdo ovládá techniku, kdo má, jak se říká, „know-how“, má moc. Tím, že rozvojové země nemají žádný přístup k informacím ani ke „špičkovým technologiím“, drží je kapitalistický systém ve stavu vědecké a technologické zaostalosti.

Na druhé straně vznikla především v Asii řada států, které se pustily do soutěže s dosavadními průmyslovými zeměmi. Technologický rozvoj a kumulace kapitálu tam v nejkratší době vytvořily situaci odpovídající skoku z doby kamenné do 21. století: Singapur, Malajsie, Korea, Indonésie ... Tyto státy, tzv. „tygrové státy“, však charakterizuje spojení diktatury a kapitalismu. Neustále dokazují, že ideologie volného tržního hospodářství není pravdivá, protože v těchto státech existuje regulace a řízení, manipulace a zasahování - přirozeně v duchu kapitálu a ke škodě lidí. Pojem „lidská práva“ ve slovnících této formy státního kapitalismu neexistuje. Důsledkem je nesmírné duchovní zbídačení širokých vrstev obyvatelstva.

Kapitalistické myšlení: Neoliberalismus

1.3.

Myšlenkovou základnu, na které stojí světový kapitalismus, označujeme mj. jako „neoliberalismus“. Některé prvky tohoto myšlení jsou:

■ **Nedotknutelnost trhu:** Trh se reguluje sám; volná souhra sil, určujících trh, přivede vše do rovnováhy. Jestliže tato rovnováha ještě nastala, jestliže „dokonalá společnost“ ještě nefunguje, pak je to vina vlád a občanských organizací, které zasahují do „zákonů“ trhu a protíví se vývoji. Nosná myšlenka je: „*Trh je dokonalý, jen člověk je nedokonalý. Trh je příslibem záchrany a je posvátný*“.

■ **„Deregulace“:** Požadavek, který z toho vyplývá, se nazývá „deregulace“: Stát se musí zcela stáhnout ze zasahování do ekonomiky: již žádné předpisy, žádné zákony, žádná pravidla! To předpokládá víru, že jakási „neviditelná ruka“ (A. Smith) vyřeší všechny problémy. Proto musí být odstraněno z cesty vše, co brzdí kapitalistické hospodářství. Vytlačení pracovní síly z pracovního procesu a zničení životního prostředí není výsledkem tržního hospodářství samotného, ale pravidel, která byla stanovena.

■ **Přirozená nerovnost lidí:** Říká se, že dalekosáhlá nerovnost ve společnosti je důsledkem samé přirozenosti člověka. Každý dostane to, co si zaslouží. Kde někdo žije, v jakých společenských, hospodářských a historických (= strukturálních) okolnostech, to nemá žádný rozhodující vliv. Neexistuje ani „sociální spravedlnost“ ani „nespravedlnost“, ale pouze správné nebo pochybené chování jednotlivého člověka. Vinu na všech sociálních problémech, na bohatství jedněch a bídě druhých, má pouze lidská přirozenost. Situace a dějinný vývoj, který k tomu vedl, se nebere do úvahy. Zcestně se předpokládá, že všichni lidé mají stejné příležitosti a prostě je musí pouze využít. Systém jako takový je vždy dobrý, problémem jsou jenom lidé. Lidem, kteří žijí v bídě, nelze pomáhat „sociálními programy“, ale je třeba, aby si pomohli vlastními silami. Takovéto myšlení ospravedlňuje chování, které ponechává chudé a vyděděné lidi jejich osudu.

■ **„Neodarwinismus“:** Mnozí teoretikové neoliberalismu jsou zároveň zastánci „neodarwinismu“. Jinými slovy: Princip „přirozeného výběru“ se přenáší i na další vývoj lidstva. Říká se: V přírodě se vždy prosazuje silný proti slabému a mezi lidmi to je také tak. Kdo má opravdový zájem na pokroku člověka, nesmí se ohlížet na chudé a slabé, na ty, kteří v důsledku hospodářských procesů neuspěli. Když se kácí les, lítají třísky! Chudí jsou nutným odpadem na cestě k dokonalé společnosti. Kdo na trhu neobstojí, je zahaleč a kverulant. Ale obstojí ti, kteří jsou pracovití a přičinliví.

Katastrofální následky

14

Následky kapitalismu nelze přehlížet. Některé jsme již uvedli, nyní připojujeme další:

■ Peníze jsou kumulovány především v bohatých zemích; propast mezi chudými a bohatými zeměmi se neustále prohlubuje. Stejně mechanismy však pozorujeme i uvnitř bohatých zemí samotných (srov. 1.1.).

■ Zrychluje se devastace přirozených základů života a životního prostředí.

■ Roste násilí ve městech, zvláště vůči cizincům; vznikají radikální sdružení, která bojují proti životním podmínkám; všude vznikají nacionalistické strany; xenofobie a mentalita hledání obětních beránků potlačuje rozumné myšlení; chudé oblasti se chtějí odtrhnout od bohatých, aby usilovaly o vlastní rozvoj a bohatí se chtějí odloučit od chudých, protože se nechtějí s nimi dělit. Bohatí se musí chránit před chudými, kteří prchají na „ostrovy blahobytu“: hovoří se o „ekonomických emigrantech“, kteří jsou odlišováni od „politických“ emigrantů a které je možné bez dalšího vykázat. Bohaté

vrstvy obyvatelstva se stahují zpátky do uzavřených „hradů“, musí se ukrývat za zdi, aby chránili své majetky. Zatímco Berlínská zeď lidí uzavírala uvnitř, tyto zdi lidí zavírají vně zdí.

☐ Lidé chudnou i po duchovní stránce, jsou zaháněni do stále větší samoty a propadají pocitům beznaděje a narkomanií.

☐ Tržní hospodářství, jak tvrdí neoliberalismus, podporuje a zaručuje demokracii. Proti tomu však hovoří činy i zkušenosti. Vlády, strany, parlamenty, odbory atd. jsou dynamikou neoliberálního hospodářství převálcovávány. Kontrola vlády lidem stále více upadá, což vede ke stále novým krizím: k vyšší nezaměstnanosti, sociální nespravedlnosti a násilí. Tak se např. mluví o novém „barbarství“ Evropy. Takovéto tendence by mohly v rozvojových zemích vyvolat katastrofy: lidová povstání, nekontrolovatelné násilí, slabé a nestálé vlády a nekonečné občanské války. I my již částečně můžeme podobné prožít: ku příkladu nezvládnutelná městská kriminalita (Washington byl již v r. 1992 označen za město s největší zločinností na světě), strašné a léta trvající konflikty v bývalé Jugoslávii, milionové ztráty na životech v Afganistanu, Srí Lance, Čechensku, Rwandě, Burundi a v Kongu-Zaire, občanské války v Ugandě, Angole, Sierra Leone, Súdánu, Kongu-Brazzaville ...

Existují státy, považované za politicky a hospodářsky stabilní: Mexiko, Chile, Argentina, Brazílie, Indonézie, Indie a Jižní Afrika. Zde kapitalismus předpokládá ustavení stálého demokratického vládního systému. Když se v některé zemi objeví i jen malé náznaky politického neklidu nebo ztrát zisku, následuje okamžitě její finanční vykrvácení. Nezbytné finanční prostředky jsou jí odepřeny.

To s sebou nese mimo jiné i oslabení sociální politiky země. Tím jsou vždy nejvíce postiženi lidé, stojící na nejnižším stupni; protože systém o ně nestojí, jsou vyřazeni z blahobytu. Marně čekají na sociální reformy a postupně ztrácejí zájem na politickém dění. Závislost na mezinárodním toku financí vede též k oslabení dělnického hnutí a politických stran. Tak, jak ztrácí stát vliv na ekonomiku, stejně mizí důvěra občanů v politické strany, parlament a vládu. Stahují se z politického dění zpět. Nikdo už nevěří v to, že by bylo možné něčeho dosáhnout. Lidé se utíkají ve stále větší míře do soukromí a bojují již pouze o své osobní zájmy. Snaží se zařídit si život co nejlépe tady a teď a nestarat se o osudy druhých. Zapomíná se minulost a nemyslí se na zítřek. Nebezpečí pro mladé demokracie v Latinské Americe, východní Evropě a Asii není ani tak v návratu k autoritativním vládním formám, jako spíše v rezignaci, lhostejnosti a distancování se. Lidé se mění v čisté konzumenty a uživatele veřejných služeb. V jiných zemích, zvláště v Africe, existuje zase nebezpečí, že se politické systémy rozpadnou a utopí v chaosu. Vrchu pak nabude zákon silnějšího.

Nové politické a hospodářské organizační formy

1.5

Všude ve světě je tendence k novým formám ovládnutí. Politické a hospodářské svazky chtějí na jedné straně prosadit separatistické zájmy, na druhé straně znovu získat politickou kontrolu trhů.

☐ Nové hospodářské bloky mají chránit regionální trhy. Snaha vytvářet tyto hospodářské bloky vychází především ze strany nadnárodních koncernů. Chtějí si takto zajistit stabilní a příznivý trh pro své produkty. Země, které mohou nabídnout nebo

koupit málo výrobků mají malou příležitost se v tomto novém mezinárodním pořádku prosadit.

Nejdůležitější hospodářská uskupení:

- *** **G7 + 1:** Sedm nejbohatších průmyslových národů.
Členské státy: Francie, Itálie, Japonsko, Kanada, Německo, USA, Velká Británie, plus Rusko.
- *** **NAFTA:** North American Free Trade Association (Severoamerická oblast volného obchodu).
Členské státy: Kanada, Mexiko a USA.
- *** **OECD:** Organization for Economic Cooperation and Development (Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj).
Členské státy: Austrálie, Belgie, Dánsko, Finsko, Francie, Irsko, Island, Itálie, Japonsko, Kanada, Lucembursko, Německo, Nizozemsko, Nový Zéland, Norsko, Portugalsko, Rakousko, Řecko, Španělsko, Švédsko, Švýcarsko, Turecko, USA, Velká Británie.
- *** **GRUPO DEL PACÍFICO:** Uskupení latinskoamerických států kolem Tichého oceánu.
Členské státy: Bolívie, Ekvádor, Kolumbie, Peru, Venezuela.
- *** **MERCOSUR:** Mercado Común de los países del Cono Sur (Společný trh zemí jihu Latinské Ameriky).
Členské země: Argentina, Brazílie, Paraguay a Uruguay.

Politické bloky

Problémy moderního života jsou ve všech oblastech tak komplexní, že je nemohou řešit jednotlivé země samotné. Proto státy ve všech světadílech vstupují do pozvolného procesu sjednocování, aby se tak chránily a prosazovaly vůči ostatním mocenským uskupením.

Nejdůležitější politická uskupení:

- *** **EU:** Evropská unie.
Členské státy: Všechny západoevropské země s výjimkou Norska a Švýcarska (stav 1997).
- *** **KBSE:** Konference pro bezpečnost a spolupráci v Evropě.
Členské země: Všechny státy Evropy a Kanada a USA.
- *** **OAS:** Organization of American States (Organizace amerických států).
Členské země: Všechny nezávislé americké státy s výjimkou Kuby, Belize a Guayan.
- *** **OAU:** Organization of African Unity (Organizace africké jednoty).
Členské státy: Všechny nezávislé africké státy.
- *** **ASEAN:** Association of South East Asian Nations (Spojenectví států jihovýchodní Asie).
Členské státy: Brunei, Filipíny, Indonézie, Malajsie, Singapur, Thajsko, Vietnam.

Naproti tomu

UNO - United Nations Organisation (OSN - Organizace spojených národů) nepatří k politicko-ekonomickým zájmovým uskupením. OSN existuje od roku 1945. Její hlavní cíle jsou: Přátelské vztahy mezi národy na principu rovnoprávnosti a sebeurčení národů a spolupráce při řešení mezinárodních

problémů. Proto je OSN také místem, kde by mohla globalizace hospodářství znovu získat humánní rysy.

Její nejdůležitější podřízené organizace jsou mj.: Ekonomická a sociální rada ECOSOC, Konference světového obchodu a rozvoje UNCTAD, Komisařát pro uprchlíky UNHCR, Pomoc dětem UNICEF, Organizace světové výživy FAO, Mezinárodní organizace práce ILO a Organizace pro výchovu, vědu a kulturu UNESCO.

Krise civilizace

1.6

Zřejmě nestojíme před nějakou přechodnou přizpůsobovací krizí. Jde o daleko více: Základy západní civilizace začínají kolísat. A protože kapitalismus celosvětově zvětšuje svůj vliv, zasáhne tato krize všechny lidi a kultury naší planety. Pod civilizací rozumíme souhrn všech životních podmínek, dosažených vědou a technikou a tomu odpovídající společenské poměry. V konečném důsledku jde však o světonázorová pojetí. *„Má být člověk chápán pouze jako ekonomická bytost? Je vůbec zařaditelný do chladné kalkulace nabídky a poptávky, která je v kapitalismu jediným měřítkem? Kapitalismus je systém, který vysává z člověka, co v něm ještě lidského zůstalo, až do morku kostí“* (V. Forrester).

Kritika kapitalismu

2

Popis kapitalismu musel dopadnout tak dalece negativně. To však neznamená, že se stavíme proti celosvětově propojenému hospodářství. Naopak: Trh, na němž se podílí celý svět, je dokonce požadavkem, který bezprostředně vyvstává z křesťanské víry a františkánské spirituality. Takto chápané světové hospodářství musí sloužit celosvětové solidaritě a uchování stvoření. Musí existovat globálně propojená ekonomika, jejímž jádrem však není hromadění peněz, ale podpora života. Pod tímto zorným úhlem budou shrnuty následující hlavní kritické body.

Kritika zevnitř

2.1

I v kapitalistickém systému samotném se ozývá něco jako sebekritika. K tomu uvádíme dva příklady:

Kapitalismus jako ideologie

V jedněch švýcarských hospodářských novinách se počátkem roku 1997 („Cash“ z 24. 1. 1997, viz též „DIE ZEIT“ ze 17. 1. 1997) článek „o totalitě v tržním hospodářství“. Tam se podrobně rozhovořil George Soros, Američan maďarského původu, jeden z vedoucích finančníků světa. Jakmile zjistil, že vydělává více peněz, než potřebuje, rozhodl se založit Nadaci pro otevřenou společnost. Každoročně z ní plyne 350 mil. dolarů jen na demokratizaci východní Evropy.

Podle Sorose je tržní hospodářství věroučný systém s totalitní ideologií, srovnatelný s komunismem, fašismem a podobnými systémy. Totalitní systém charakterizují dvě věci: poznat pravdu vírou a pomocí víry umět rozlišovat dobré lidi od špatných. Ostatním lidem je vnucováno nedokazatelný názor. „*Pokud lze vůbec v naší společnosti hovořit o převládajícím názoru, pak je to víra v kouzelnou moc trhu. Doktrína ‚laissez-faire-kapitalismu‘³ hlásá, že obecnému blahu prospěje nejvíce, nechá-li se průchod neomezenému sledování vlastního zájmu jednotlivce. Já jsem získal na finančních trzích světa bohatství a přesto se zatím obávám, že neomezená intenzifikace laissez-faire-kapitalismu a rozšíření hodnotové stupnice kapitalismu na všechny oblasti života ohrozí v budoucnosti naši otevřenou a demokratickou společnost.*

Nejvýznamnějším nepřítelem otevřené společnosti již není komunistické ohrožení, ale ohrožení kapitalistické. Tvrzení, že volné trhy mají za následek optimální přidělování zdrojů (...) je neudržitelné. Údajně vědecká teorie, která ho odůvodňuje, se ukazuje jako zkosnatělý útvar, jehož konečné úsudky jsou obsaženy již v jeho předpokladech. Ukazuje se zneklidňující podoba s marxismem, který pro svá dogmata rovněž nárokuje vědecký statut.

Tím, že ideologie laissez-faire již předem považuje okolnosti nabídky a poptávky za dané a prohlašuje jakékoli zásahy vlády za největší zlo, odsoudila přerozdělení příjmů a blahobyt k nezdaru od samého počátku. Mohu připustit, že pokusy přerozdělování působí na výkonnost trhu - ale z toho neplyne, že by se žádné takové pokusy neměly konat. (...)

Blahobyt se soustřeďuje v rukou svých vlastníků a nejsou-li naplánovány žádné mechanismy přerozdělování, může dojít k neúnosným nespravedlnostem“.

Hlavní redaktor oněch hospodářských novin vychází z myšlenek G. Sorose v zásadním článku, nazvaném „*Ve jménu trhu. Amen.*“ Píše: „*Proč se zrovna hospodářské noviny jako ‚Cash‘ ptají na dvou stránkách, zda víra v trh je ideologie, a k tomu ještě totalitní? Právě proto. Neboť ani my nejsme chráněni proti totalitě trhu. Buďme poctiví: Kdyby George Soros byl pouze inteligentním člověkem, který si přečetl hodně chytrých knih, pak by mu jak ‚Die Zeit‘, tak ‚Herald Tribune‘ nedopřály ani poznámku pod čarou. Ale Soros je známý miliardář ... Že jej jen proto bereme vážně ukazuje, že zde oblast peněz zasahuje do oblasti ducha. Tento zásah jedněch principů řádu nebo rozdělování do jiných, které jí jsou zcela cizí, je přesně tím, co politolog Michael Walzer ve své knize ‚Sféry spravedlnosti‘ označuje jako tyranii nebo - v krajní formě - za totalitu. Pokud peníze ovládají jen hospodářství, lze proti tomu namítat jen málo. Když však hospodářství jako takové ovládá celý život, když politika, sociální stát a věda jsou podřízeny zákonitostem trhu a když celé země náhle bojují o své přežití jako pouhá hospodářská místa, pak není totalita daleko ...“.*

³ „Kapitalismus volně působící“ = „deregulovaný trh“

* Svoboda a neoliberalismus

V jednom burčujícím projevu hovoří Marion Dönhoffová⁴ k FDP⁵ o „svobodě zbavené pout“:

„Je velkou ctí smět zde dnes převzít Reinhold-Maierovu medaili - vyznamenání pro liberální smýšlení. ... Reinhold Maier, první ministerský předseda Badenska-Württemberska, řekl v roce 1952: ‚Chceme svobodu úplně, chceme ji všude. Chceme hospodářskou, kulturní svobodu, svobodu uvnitř, chceme svobodu navenek. Neexistují jednotlivé svobody, žádné rozdělené nebo oddělené svobody, ale pouze jedna celá svoboda.‘ Když si tyto věty, tento idealistický projev, převedeme do přítomnosti, pak cítíme, jak výrazně se doba změnila ...

Dnes, po více než čtyřiceti letech, jsme naladěni skeptičtěji. Kulturní svoboda – využíváme ji skutečně? ... Hospodářská svoboda? Máme ji. Máme svobodu trhu a máme nesčetné důkazy, že tržní hospodářství je neefektivnější hospodářský systém, který si lze představit. Ale tento systém má vedlejší účinky, které jsme si předtím představit neuměli.

Důvod: Zákon, podle který nastartoval tržní hospodářství, se nazývá konkurence – podstatou konkurence však je dynamika: rychleji, výše, dále. Motor, který tím vším hýbe, je snaha po ziskovosti. Musím dokázat více, vydělat více, než moji konkurenti. Zodpovědnost za to celé, za společnost, tu ať laskavě převezme stát.

Dnes jde zřetelně pouze o ekonomiku; to duchovní, lidské, umělecké je vytlačováno na okraj. Všechna energie je směřována jen na ekonomickou oblast. Nastalo úplné vystřízlivění – žijeme v technokratické společnosti, v níž je nejdůležitější efektivita pomocí racionalizace. ... Rozšířilo se klima všeobecné touhy po zbohatnutí, aniž by byly stanoveny nějaké hranice. Již neexistují etické normy ani mravní bariéry – heslem je naprostá svoboda.

Nespoutaná svoboda však vede k násilnostem a zločinnosti. Profesor psychologie na hamburské univerzitě, Stefan Schmidtchen, řekl minulý týden podle týdeníku WELT⁶: ‚Práh násilí mladistvých ještě nikdy nebyl tak nízký jako dnes.‘ Velkým problémem je, že se již nedaří zprostředkovávat základní etické hodnoty jako je soucit, solidarita nebo úcta ke starším lidem.

Svoboda, která nepodléhá určitému sebeomezování, vede nakonec k situacím, které volají po ‚silném muži‘, tedy po svém pravém opaku, po autoritativním režimu. U nás je to sice stále ještě lepší, než v mnoha jiných zemích, ale i u nás dosáhla korupce dosud neznámých rozměrů. Nedávno prohlásil frankfurtský hlavní prokurátor, že v jeho kompetenci bylo od roku 1987 vedeno řízení proti 1 500 úředníkům a podnikatelům kvůli úplatkářství a korupčním aférám. A nedávno jsme mohli číst v novinách, že pro stejné delikty probíhá řízení proti 2 700 lékařům v Německu. Cit pro to, co se hodí dělat a co ne, se úplně vytratil.

Každá společnost však potřebuje vazby: Bez pravidel hry, bez tradice, bez určité shody v normách chování, nemůže žádné občanské soužití obstát, stabilita není možná.

Nespoutaný tržní systém, v jehož základech nejsou žádné etické představy, ničí nejen solidaritu, ale nakonec i společnost.

⁴ Jedna z nejmarkantnějších a nejprofilovanějších německých žurnalistek poválečné doby.

⁵ FDP = Svobodná demokratická strana Německa. Tradičně je považována za hlasatelku svobodného myšlení a „volného trhu“.

⁶ Německý týdeník „Die Welt“

Pokud se nezdaří sjednotit se na nějakém etickém minimu, skončí tento systém jako catch-as-catch-can (urvi, co můžeš). Nedivila bych se, kdyby se za deset let kapitalismus zhroutil právě tak, jako před nedávnem socialismus.

Etika zodpovědnosti je dnes ještě mnohem potřebnější, než dříve. Filosof Hans Jonas se domnívá: „dříve mohlo desatero jako orientační pomůcka stačit, avšak ve věku globalizace a s přihlédnutím k ničivému potenciálu, kterým lidstvo disponuje, jakož i k technickému pokroku, který umožňuje měnit geny, dokonce snad vytvořit nového člověka, musíme vyvinout etiku, která nám ukáže, jak velikou máme odpovědnost.“

Právní stát, rozdělení moci, pluralismus - to jsou důležité předpoklady. Ale jestli může být zachována svoboda, kterou vykreslil Reinhold Maier, záleží na smýšlení a chování lidí, kteří v tom právním státě žijí. Domnívám se, že právě zde leží zodpovědnost liberálů. Na nich především záleží, aby stále připomínali občanům tuto skutečnost.

Udělali mnoho pro rozkvět právního státu, pro který připravilo půdu osvícenství. Nyní se musejí postarat o to, aby byla ztlumena zvrácenost hospodářské svobody, aby neviditelné ruce trhu byla nasazena etická pouta. Právě tohle však mohou udělat jenom liberálové, kteří přece volný trh vymyslili; dokonce to je přímo jejich povinnost.

(...)

V postoji liberála je vždy též prvek odporu, a to nejen vůči absolutistické vládě, nýbrž i proti převládajícím tendencím doby. K tomu patří i relativizace všech zdánlivě samospasitelných ideologií. ...“ (Die Zeit, 2. 2. 1996).

Zásadní kritika

2.2

Kapitalismus je třeba kritizovat i zvenku. K tomu některá hlediska:

Hospodářství jako péče: Ekonomie, jak vyplývá z významu tohoto slova, znamená v první řadě respektování a organizování všeho, co patří k dobrému vedení rozpočtu. Jedná se o uvážení hlavních potřeb člověka a jejich uspokojování. Dnešní ekonomika již není zaměřena na tyto základní potřeby, ale na rozmnožování peněz, na hromadění kapitálu (= akumulace). Měla by se naučit znovu a nově chápat své prvotní úkoly a cíle.

Péče o každého: Ekonomika se musí orientovat na potřeby všech. Nesmí nikoho vyřazovat. Nesmí uspokojovat pouze třetinu lidstva a všechny ostatní z blahobytu vyřadit, jak je tomu dnes. Musí nalézt prostředky a způsoby, aby pomohla k dobrému životu všem.

Jiné měřítko: Jako míru blahobytu nějakého národa potřebujeme jiný ukazatel, než hrubý národní důchod, což je součet všech nahospodařených materiálních statků a služeb. Hrubý národní důchod blahobyt pouze předstírá nebo za jistých okolností hovoří nespravedlivě o chudobě: Většině obyvatelstva se dokonce může dařit hůře i v případě, že hrubý národní důchod o pár procent vzroste. Tělesné, duševní a duchovní potřeby člověka (zdraví, spokojenost, vyhlídky do budoucnosti, láska, pocit smyslu, pocit ochrany, pocit domova, život ve vydařených vztazích, blízkost přírody ...) nelze ukazatelem hrubého národního důchodu ani popsat, ani zabezpečit. Právě ony by však měly být důležitými kritérii a cíli ekonomie. Výlučné zaměření na růst resp. přírůstek hrubého národního důchodu je bezprostřední příčinou ztráty ducha, rozrušení přírody, výbuchu násilí, narušení vztahů, ztráty smyslu a naděje. To vše by se mělo projevit na nákladové stránce bilance. Zdravá ekonomika musí být zaměřována v první řadě podle sociálních poměrů.

* **Stejné podmínky:** Převládající pojetí, že trh je vskutku volný, neodpovídá skutečnosti. Volná hra sil může být hrána jen tehdy, pokud jsou pro ni vytvořeny předpoklady: stejné a spravedlivé počáteční podmínky! Je-li velká část obyvatelstva vyloučena ze hry již na počátku nedostatečnou schopností výroby a malou kupní silou, nemůže dojít ani k údajnému vyrovnání sil. Propast mezi bohatými a chudými se prohloubí a namísto vyrovnání dojde k diktatuře těch, kteří jsou bezohlední.

* **Úloha státu:** Proto musí stát vydat pravidla a zákony ve prospěch diskriminovaných a znevýhodněných lidí a drancované přírody, které trpí následky pohybů trhu. „Deregulace“ nemůže být řešením, neexistují-li spravedlivé počáteční podmínky.

* **Budoucnost:** Ústřední myšlenkou nové ekonomiky se musí stát „stálost“. To znamená, že se nejedná pouze o krátkodobé výhody, ale jde o střednědobé a dlouhodobé přežití lidstva. „Římský klub“⁷ to vyjádřil vzorcem: Dvojnásobný blahobyť - poloviční spotřebovávání přírody. Problém chudoby může být vyřešen pouze tehdy, když se celosvětově zdvojnásobí blahobyť při současném omezení spotřebovávání přírodních zdrojů na polovinu. To ovšem znamená pro bohaté země omezení jejich nároků a desetinasobné snížení zátěže přírody. Na mnoha příkladech bylo prokázáno, že strategie „Římského klubu“ je realistická a nepožaduje nemožné.

* **Úloha rozumu:** Současná ekonomie musí překonat mnohá pojetí, odpovídající nejhoršímu dogmatismu, který známe z náboženské oblasti. Naproti tomu nelze dost zdůraznit „inovaci“: fantazii, vynalézavost, odvahu, výpad! Všechny tzv. zákony tradiční ekonomie musí být podrobeny kritice!

* **Nové pořadí hodnot:** Práce je třeba pojímat nově i ji nově definovat. Nezaměstnanost nemůže a nesmí být řešena vychvalovaným všelékem: růstem hrubého národního důchodu. „Stálost“ to zakazuje! Je třeba hledat práci v jiných oblastech než ve výrobě. Je také třeba ji spravedlivěji rozdělovat. Novými hodnotami budoucí společnosti budou muset být skromnost, trpělivost, solidarita a nová kultura rozdělování.

* **Problém růstu:** „Volné tržní hospodářství“ vychází z chybného předpokladu, že ekonomika může neomezeně růst. To není možné již z ryze matematického hlediska. Ekonomika, která by na to vsadila, by se sama zničila. Vzpomeňme si jen na známou pověst o králi, který slíbil vynálezci šachové hry za odměnu splnění jednoho přání. Ten žádal na první pole jedno zrnko pšenice, na druhé dvě, na třetí čtyři a tak dále na každé následující pole dvojnásobný počet zrnků, než na poli předchozím. Král nemohl tento slib splnit. Na konci by musel sehnat 18,5 trilionů zrnků, což představuje 740 miliard tun pšenice. Nebo jinak: Jeden německý feník (bývalý) uložený do banky na 5% úrok v době Ježíšova narození by v roce 1990 vynesl 134 koulí zlata, z nichž každá by měla hmotnost zeměkoule. To jsou možná hravá srovnání, avšak matematická pravidla, na nichž se zakládají, jsou stejná s těmi, které používá ideologie trvalého růstu a celého úrokového systému.

Že to není pouhá hra, ale realita, ukazuje následující příklad: Ještě počátkem osmdesátých let bylo možno koupit americké státní cenné papíry úročené dvanácti či dokonce čtrnácti procenty. A to na výpovědní dobu, věřte nebo ne, 30 let! U těchto cenných papírů se jednalo o tzv. Zero-Bondy, zvané též půjčky nulového kuponu. Na tyto cenné papíry se nevyplácely roční úroky.

⁷ Volné sdružení osobností z vědy a politiky založené 1968 v Římě, pravidelně se scházející, aby dávalo návrhy řešení k zajištění budoucnosti lidstva

Připisovaly se k výchozí hodnotě a budou vyplaceny jednorázově po třiceti letech včetně úroků z úroku. To znamená, že americká vláda, která od věřitele obdržela r.1982 10000 dolarů, musí v r.2012 při 12% vyplatit asi 300000 a při 14% asi 500000 dolarů. Tedy třicetinasobek, respektive padesátinasobek vypůjčených peněz!

Když nějaká vláda dokáže dát takový krkolomný příslib, ukazuje, v jaké situaci se nachází. Takový slib je přece reálný pouze v tom případě, když ve třiceti letech může být vystupňována výkonnost ekonomiky a tím i státních příjmů třicetkrát, respektive padesátkrát. Že je takový růst zcela nereálný, i kdyby neexistovaly žádné problémy v okolním světě, není třeba vysvětlovat. Takovéto úvěrové smlouvy jsou tedy „reálné“ pouze za předpokladu, že dojde k odpovídajícímu inflačnímu znehodnocení měny. Jiné „řešení“ pro takovéto přísliby jednoduše být nemůže. To však též znamená, že americká vláda ani nemůže chtít trvalou stálost kupní síly.

Z těchto důvodů se neregulovaný kapitalismus nakonec pohrbí sám. Je to pouze otázka času. Do té doby však vzniknou v jeho důsledku nenapravitelné škody na stvoření a nastanou i miliony lidských obětí mezi národy.

*** Oblast jako hospodářský prostor:** Oblasti jako přirozeně vzniklé prostory života, kultury a hospodářství budou znovu posíleny: „Decentralizace“ je nadějnější a trvanlivější, nežli mamutí organizace, které nakonec pohltnou všechno, které ubíjejí představitelství a ničí pracovní příležitosti.

*** Utopie:** Musíme se znovu naučit snít a rozvíjet utopická měřítka, abychom neabsolutizovali současný stav. Musíme si klást nové cíle ve všech rovinách a ve všech oblastech. To není možné bez utopie a bez moci utopie.

*** Problém peněz:** Bývalý guvernér švýcarské emisní banky, F.Leutwiler, říká: „*Žádným jiným způsobem než inflací nemůže v tak krátké době tak málo lidí zbohatnout a tak mnoho zchudnout*“ (Creutz 127). Podle známého švýcarského ekonoma Hanse Christopha Binswangerera bude moci vzniknout lidsky důstojná a životaschopná světová ekonomika, když téma peníze s úroky a úroky z úroků, inflace, spekulace a tomu podobné, bude zásadně a nově promyšleno. Píše: „*99% lidí nevidí problém financí. Věda to nevidí, ekonomie to nevidí, prohlašuje to dokonce za 'neexistující'. Dokud však peněžní hospodářství nevnímáme jako problém, není možný žádný vskutku ekologický přelom.*“

Společensko-etická kritika z pozice církve

2.3

Sociální nauka církve se poměrně brzy vyjádřila ke kapitalismu velice kriticky. Dokonce musíme téměř dodat, že sociálně-etické proctví církve má vzácně ostrý charakter. Tragika této sociální nauky spočívá v tom, že ji křesťané zcela obecně téměř nevnímají, a to ani ti, kteří se na křesťanský obraz člověka výslovně odvolávají, jako třeba křesťanské politické strany.

*** Odsouzení kapitalismu již v první sociální encyklice církve:**

Aniž by bylo v encyklice použito slovo „kapitalismus“, je realita, která je tímto slovem míněna, popisována silnými výrazy již v první papežské encyklice k sociálním otázkám

(papež Lev XIII., „Rerum Novarum“, 1891): „... vzájemný vztah třídy vlastníků a pracujících se podstatně přetvořil; kapitál se nahromadil v rukou malého počtu lidí při současném ochuzení velkého množství“ (RN 1). V Evropě byla stará sdružení tříd pracujících v 19. století zničena, místo nich nenastoupila žádná nová uskupení. Veřejný a občanský život se ve stejném období k tomu všemu více a více vzdaloval křesťanskému obrazu světa, pracovníci byli vystavováni stále větší bezcitnosti bohatých vlastníků a nevázané chamtivosti konkurence. „Výroba a obchod se staly téměř doménou několika málo lidí a tím mohl malý počet lidí nadměrně bohatých vnucovat mase nemajetných téměř otrocké jařmo“ (RN 2). Papež Lev vidí v širokém rozložení vlastnictví jeden z ozdravných prostředků proti neudržitelným poměrům a požaduje „nejprve levnost, lépe odpovídající rozdělování pozemských statků. Následkem přetvoření občanských poměrů se obyvatelstvo měst rozdělilo do dvou tříd, které dělí obrovská propast. Na jedné straně velmi bohatá vrstva, která zcela ovládá průmysl a trh, protože je nositelkou všeho podnikání, tepnou veškeré činnosti, přinášející zisk, vrstva, která se nejen finančně stále více obohacuje, ale která i ve státních záležitostech nabývá stále větší účast. Na druhé straně množství lidí, kteří musejí postrádat statky tohoto života, kteří jsou naplněni rozhořčením a mají sklon k nepokojům“ (RN 35).

Pod zorným úhlem spravedlnosti encyklika poučuje: „Především však je povinností zaměstnavatelů, mít stále na zřeteli zásadu ‚každému co jeho jest‘ ... Obecně je nezbytné v souvislosti se mzdou uvědomovat, že je proti Božímu i lidskému zákonu, utlačovat a vykořisťovat trpící pro vlastní prospěch. Zadržovat neprávem dělníkovi výdělek, který mu náleží, je do nebe volající hřích“ (RN 17). Výslovně se přitom odvolává na List Jakubův (srov. Jak 5,4), který sám odkazuje na božský předpis starého Izraele (srov. Lv 19,13 a Dt 24,14n.).

Při tom nejde pouze o spravedlnost, ale též o důstojnost člověka. Papež Lev XIII. musí připomenout společnosti, o níž hovoří, připomenout, že nutnost vydělávat si práci na živobytí nikoho neponižuje, ale „naproti tomu je nečestné a nedůstojné“, podle jeho slov, „vykořisťovat lidi jen pro vlastní zisk a pouze je využívat v té míře, na co stačí jejich pracovní síla“ (RN 16).

Tedy aniž by použil pojem „kapitalismus“, popisuje jej papež Lev XIII. velice zřetelně jeho projevy na pozadí společenských poměrů, které vyvolal.

Současné celosvětové rozšíření (liberálně-) kapitalistického systému (globalizace) hrozí vrátit se do poměrů, které vládly v Evropě před více než sto lety. To nám ukazuje nebezpečí tohoto systému.

Zavrženíhodná nadvláda peněz:

Encyklika Pia XI. „Quadragesimo anno“ (čtyřicet let po „Rerum Novarum“, 1931) ostře kritizovala „zhoubný a zavrženíhodný finančně-kapitalistický internacionalismus neboli mezinárodní finanční imperialismus, jehož vlast je tam, kde se vede dobře“ (QA 109).

Pastorální konstituce „Gaudium et Spes“ druhého vatikánského koncilu konstatuje: „Jestliže se zásadně nezmění praktiky dnešního světového obchodu, nedostane se rozvojovým zemím hmotné pomoci“ (GS 85).

Slepá skvrna volného trhu:

Papež Pavel VI. kritizuje ve svém Apoštolském listě „Populorum Progressio“ (1967) především „panující teorii volného obchodu“, která, jak ukazují zkušenosti, přináší ve světovém obchodě prospívá jenom silným a slabé znevýhodňuje. Z toho papež vyvozuje, že tržní mechanismus samotný není schopen utvářet obchodní vztahy mezi bohatými a chudšími zeměmi tak, aby byly lidsky a eticky obhajitelné. Papež odmítá nekontrolovanou hospodářskou soutěž, protože ta podporuje hromadění hospodářské moci a je „slepá“ k požadavkům spravedlnosti. Nerovné směnné vztahy mezi

průmyslovými a rozvojovými zeměmi přispěly ke vzniku a trvání globálního apartheidu, který brání přibližně 800 milionům „zcela chudých“ lidí vést lidsky důstojný život.

Struktury bezpráví:

Nejradikálnější odsouzení stávajícího systému bezpráví mezi Severem a Jihem formuluje Jan Pavel II. ve své encyklice „Sollicitudo rei socialis“ (1987). Opakuje kritiku mechanismů tržního hospodářství. „*Třebaže je lidé usměřňují, působí téměř samovolně tak, že upevňují bohatství jedněch a chudobu druhých. Takové mechanismy ... protěžují zájmy těch, které jimi disponují, ale dusí nebo nakonec dokonale ovládají hospodářství méně rozvinutých zemí*“ (SRS 16). Papež hovoří v dodatku k Teologii osvobození o „strukturách hříchu“. Tím zřetelně vyjadřuje, že tyto struktury nejsou pouze nedostatky a chyby systému, ale lidmi řízené a zodpovědatelné mechanismy, které podléhají etickému a teologickému posouzení. Samozřejmě není zcela jasné, do jaké míry dominují objektivní mocenské struktury a zájmy nad mravní silou a svobodou rozhodování jednajících. Vyjádřeno jinak: Může vedoucí koncernu vůbec zaměřovat svá rozhodnutí třeba podle principů horského kázání? Přes tuto nejasnost zůstává velkou zásluhou encykliky, že se stala zastáncem zájmů znevýhodněných a slabších v dialogu Sever-Jih.

Překonání krize ze zadlužení:

K tomuto problému se vyjádřila papežská komise „Iustitia et pax“ v roce 1987 v listu s názvem: „*Ve službách lidskému společenství: Etický příspěvek k překonání mezinárodní krize zadluženosti*“. Jedná se o rozsáhlé pojetí celého problému, ovšem bez konkrétních návrhů, jak problém řešit. Pojmenovává však křiklavé zlořády a nabízí etická vodítka. Ke stejnému problému se vyjadřuje papež Jan Pavel II. v jubilejní encyklice „Centesimus Annus“ (sto let po Rerum Novarum, 1991): „*Všechny pozitivní snahy v tomto ohledu dnes brzdí dosud z velké části nevyřešený problém zahraniční zadluženosti nejchudších zemí. Zásada, že dluhy se musejí platit, je jistě správná. Není však dovoleno vyžadovat nebo nárokovat splácení dluhů, pokud by to nutilo k politickým opatřením, jež by dohnala celé národy k hladu a k zoufalství. Nelze požadovat, aby byly nahromaděné dluhy spláceny za nepředstavitelných obětí. V takových případech je nutné - jak se ostatně již někdy děje - nalézt formy zmírnění, odkladu nebo umořování dluhů, shůčitelné se základním právem národů na existenci a rozvoj*“ (CA 35).

Mnohé formulace kapitalismu jsou odvozeny z náboženské terminologie, jeho učení jsou proklamována jako dogmata, perspektivy jsou podávány jako zaslíbení, konzumní zboží je včetně reklamy obestřeno náboženskou touhou jako svátostí. V Latinské Americe se proto hovoří též o „teologii výrobního procesu“. Pro známého ekonoma J. K. Galbraitha se jedná o „teologii laissez-faire“. „*Tak jako se musí věřit v Boha, musí se věřit i v neoliberální systém; v tomto smyslu jsou oba totožné*“. Globalizace hospodářství, zhroucení socialistického systému a revoluce komunikačních technik jsou samozřejmě následky tohoto nového náboženství. Technický pokrok je cestou do ráje a největším hříchem je „*pokoušení konat dobro*“, namísto pokorného odevzdání se trhu a jeho božským zákonům. Této „teologii“ a jejím modlám je třeba postavit prorocký hlas pravého Boha z Písma:

* Právý Bůh:

Adam Smith mluví doslova nábožně o „neviditelné ruce“, která vede tržně-hospodářské dění k dobrému konci. Tím jsou bezprávné struktury obestírány bezmála božskou svatozáří. „Ruka Boží“, jak ji známe z bible, jedná ve skutečnosti jinak. Ta vede pryč z nespravedlivých struktur (srov. Ex 3). Jedno z Božích jmen je spravedlnost a jen ten, kdo zachovává spravedlnost, poslouchá Boha. Kapitalismus jakožto náboženský systém je modloslužbou.

* Angažovanost ve prospěch slabých a chudých:

Kapitalismus neuznává - nazíráno teologicky - že v lidské oblasti je zásada výběru již překonána. Proti „právu“ silnějšího staví bible právo slabého. V tomto smyslu představuje biblická angažovanost pro chudé prorocký hlas proti „neodarwinismu“ (srov. UL 19). Tato angažovanost musí být uplatňována i v rámci hospodářské politiky. Bůh není na straně moci a peněz, ale projevuje se jako mluvčí a zastávce slabých a vyděděných.

* Kultura života:

Bůh je život! (srov. Dt 30). Spotřební zboží není vším a rovněž nesplňuje hlubší potřeby člověka. Ten, kdo vidí svůj jediný cíl ve hmotných statcích a ve spotřebním zboží, sytí se takřikajíc smrtí a smrtí končí. Kdo jen spotřebovává, je sám spotřebován! Kdo jen konzumuje, ten je výlučně spojen s pomíjejícím, konečným. Zde se ukazuje, jak sama ekonomika přináší smrt těm, kterým má zajišťovat vše potřebné k životu. Svoji úlohu splní ekonomika teprve tehdy, když se vzdá svého nároku na absolutnost. Člověku bude ekonomika sloužit teprve tehdy, až bude uznávat a respektovat jako prvořadé hlubší potřeby člověka, místo toho, aby je potlačovala nebo je dokonce dusila.

Prorocká kritika

2.5

Kritika kapitalismu se stane prorockou ve vlastním smyslu teprve tehdy, až se objeví konkrétní alternativy. Evangelický teolog U. Duchrow vidí jednu takovou alternativu v řeholních společenstvích, které, vycházejíce z odlišného pohledu na člověka, vyznávají též jiný druh ekonomie.

* Evangelní rady:

Tradice františkánských řádů se pokouší již od počátku upozornit na jiný společenský model a sice alternativní využívání lidských energií. Ve třech evangelních radách vidí nejen směrnice pro vztah k Bohu, ale též pro utváření mezilidských vztahů: Zvláště „chudoba“ zavazuje ke sdílení statků a k důsledně solidárnímu chování uvnitř i navenek. Chudí jsou povýšeni na měřítko vlastního života. V následování bratra Františka a sestry Kláry to pro františkánskou rodinu platí dodnes.

* Odmítnutí soukromého vlastnictví:

V dějinách církve existovalo mnoho způsobů života, které zásadně odmítaly soukromé vlastnictví. K nim patří i František a Klára. Nechápu „chudobu“ pouze jako vnitřní odpoutání se od věcí ale především chtějí žít „sine proprio“, „bez majetku“ (srov. NŘ 1,1). „Apropriatio“, „přivlastňování“ resp. „hromadění“ je pro ně přímo základním hříchem lidstva (srov. Nap 2). Z toho důvodu nabývá hymnus, kterým Pavel chválí

vtělení Boha, tak veliký význam pro praktické utváření františkánského způsobu života. Pavel hovoří o „expropriatio“ (srov. Fil 2,5), o „sebezmaření“ Boha, aby nebyl nic víc než člověk mezi lidmi. František a Klára chtějí ve své radikální nemajetnosti jít cestou Ježíše Nazaretského. V tom patrně spočívá to nejvlastnější a nejhlubší, co lze říci o františkánském hnutí a co lze od něj očekávat.

Alternativa k bohatství:

Po staletí existovalo hospodářství, které si vystačilo bez peněz. A když peněžní hospodářství vytlačilo v italských městech směnný systém, František pro sebe a své společenství peníze odmítl. Jeho zkušenost byla: Peníze rozdělují a v konečném důsledku jsou životu nepřátelské. Proto viděl v penězích „ztělesněného ďábla“, hnůj (srov. 2. Cel 65), „bláto“ (srov. 2. Cel 66), „ďáblova lest“, která připomíná hada svůdce z ráje (srov. 2. Cel 68). Během doby, s všeobecným zavedením peněžního hospodářství, si sestry a bratři františkánské rodiny na užívání peněz zvykli jako na zcela samozřejmé. Hodnocení peněz bratrem Františkem znovu pochopíme teprve tehdy, když uvážíme rozsah bezpráví, které nevázané hospodářství způsobuje. Sestry a bratři Kláry a Františka by v tomto bodu museli rozvinout novou citlivost a podpořit existující alternativy k stávajícím penězům.

Františkánská solidarita s chudými:

Ve svých dějinách františkáni se bez váhání chápali různých ekonomických iniciativ, zaměřených na chudé. Tak byly založeny „Monti frumentarii“, „obilní banky“ k předcházení dobám hladu. Svatý Bernardin z Feltre (+1494) sdružoval urozené a bohaté lidi do bratrstev, aby podporovali chudé a navštěvovali nemocné. Spolu s druhými zakládal banky, aby si i chudší vrstvy obyvatelstva mohly půjčovat peníze: t.zv. „Monti di pieta“, které se velmi rozšířily v Itálii, Španělsku, Francii a Německu. Někteří teologové je obviňovali, že přijímají úroky a tím porušují zákaz úroků, který platí v církvi až do našeho století. 5. Lateránský koncil se na svém 10. zasedání postavil dne 4. května 1515 na stranu františkánů. Ve svém dekretu „Inter multiples“ trvá na úplném zákazu úroků s odvoláním na Lk 6,34n. Není dovoleno „očekávat něco nad poskytnutý úvěr. To je vlastní smysl braní úroků, když se z používání nějaké věci, která nepřináší nějaký zisk, bez práce, bez výloh a bez rizika chce dosáhnout zisk a přírůstek.“ Koncil odkazuje na Monti di pieta, „toto tak veliké a pro obecné blaho tak užitečné zařízení“. Zdůrazňuje princip spravedlnosti, který zakazuje brát úroky a doplňuje je principem milosrdenství a pravdy, „aby chudým bylo pomozeno“. Z toho vyplývá že Monti di pieta smí pobírat „pro své výlohy a své udržení skromný poplatek“, a to „pouze k tomuto účelu pro zaměstnance a jiné věci, které náležejí k jejímu provozu“ (Denzinger 1442n.).

Jako prorocky prožívaná alternativa ke kapitalismu, bychom měli my, františkánští lidé, pomáhat rozvíjet životní formy, které jsou méně určované penězi a vlastnictvím.

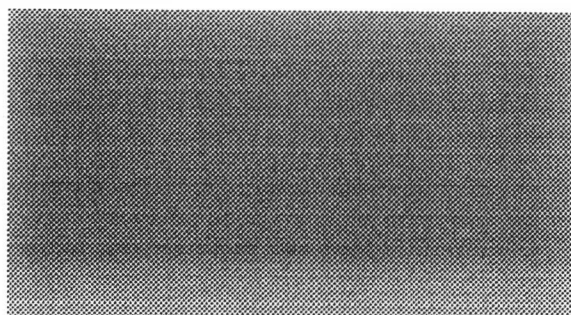

Církevní a františkánské prameny

Bible	Ex 3, Lv 19,13, Dt 24,14 n, Lk 6,34 n; Fil 2,5, Jak 5,4
Církevní dokumenty	CA 35; GS 85; PP; SRS 16
Františkánské prameny	Nap 2; NR 1, 2. Cel 65 n; Leg Per 30
Mezifrantiškánské dokumenty	
OFM – OFM ^{Cap} – OFM ^{Conv}	
OSC (Klarisky)	
OSF (TOR)	
OFS/SFR	
Doplňky	

Upozornění: Prameny mohou být doplněny účastníky kurzu

Poznámka: Marxismus je chápán jako kritika kapitalismu, proto jsou cvičení a použití uvedena na konci druhého dílu tohoto učebního listu.

Jiná budoucnost

Přijde den,
v němž se muž a žena budou moci milovat,
aniž by se museli obávat zítřka.

Přijde den,
v němž již děti
nebudou plakat hladem
a mladiství
nebudou nezaměstnaní.

Přijde den,
kdy staří lidé budou ve svém stáří
tvořivě žít a budou váženi
pro svou celoživotní práci.

Přijde den,
kdy země bude řízena
svými nejlepšími, to znamená:
těmi, kteří ji každý den
utvářejí svými rukama
a svým duchem.
Přijde den, kdy bude člověk moci
upřímně říci, co si myslí,
beze strachu před pronásledováním.

Přijde den,
kdy také ti,
kteří nejsou zohledněni v globálních rozborech,
budou mít zaručen svůj život,
svoji budoucnost a svá práva.

Přijde den,
kdy uplatňování spravedlnosti nebude výjimkou,
ale výsledkem společnosti,
organizované ve prospěch většin,
které dnes dosud zakoušejí a snášejí
nespravedlivé otroctví.

Přijde nakonec den,
v němž umělci i dělníci,
sedláci i spisovatelé, již nebudou žít odděleně.
A z povrchu Země zmizí slovo
utlačování.